

GLOBALLASHUV SHAROITIDA BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASH VA ULARNING KASBIY KOMPETENTLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Ibraximov S.U.

*Alfraganus university “Sport faoliyati”
kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari doktori(DSc)*

Tayanch so‘zlar: bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislari, kasbiy kompetentlik, kognitiv qobiliyat, jismoniy qobiliyat, kasbiy qobiliyat, pedagogik ta‘limi.

Ключевые слова: будущие специалисты по физическому воспитанию, профессиональная компетентность, когнитивные способности, физические способности, профессиональные способности, педагогическое образование.

Key words: future physical education specialists, professional competence, cognitive abilities, physical abilities, professional skills, teacher education.

Резюме:

Mazkur ilmiy maqolada globallashuv sharoitida bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislari tayyorlash va ularning kasbiy kompetentlik sifatlarini rivojlantirish yo‘llari va zamonaviy jismoniy tarbiya mutaxassislarning kasbiy faoliyati hamda kognitiv qobiliyatlarni rivojlanish va bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarni tayyorlashda amaliyotni takomillashtirish zarurligi, o‘quv jarayonining kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish haqida bayon etilgan.

Резюме:

В данной научной статье рассматриваются пути подготовки будущих специалистов по физической культуре в условиях глобализации и развития их профессиональных компетенций. Описывается профессиональная деятельность современных специалистов по физической культуре, а также необходимость совершенствования практики в подготовке будущих специалистов и развития их когнитивных способностей. Особое внимание уделяется важности развития когнитивных способностей в рамках учебного процесса.

Summary:

This scientific article examines approaches to preparing future physical education specialists in the context of globalization and the development of their professional competencies. It describes the professional activities of modern physical education specialists and highlights the need to enhance the training practices for future specialists while developing their cognitive abilities. Special attention is given to the importance of fostering cognitive skills within the educational process.

Bugungi kunda jamiyatda globallashuv sharoitda pedagogik ta'limning ijtimoiy-madaniy yo'nalishlarida hayotiylik va barqarorlik sinovlardan o'tkazilishi juda kata ahamiyatga egadir. Shu sababli, oliy ta'lim nafaqat talabaga ma'lum miqdordagi bilimlarni taklif qiladigan, balki unga o'zini rivojlantirish va o'zini takomillashtirish uchun boshlang'ich turtki beradigan jamoat institutiga aylanadi, buning yordamida u ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar sharoitidagi shaxsiy va kasbiy rivojlanishda o'z hayotining mazmunini aniqlaydi va belgilab oladi.

Pedagogik ta'limda sezilarli ta'sir ko'rsatadigan birinchi ijtimoiy-madaniy o'zgarish bu albatta "sifat" tushunchasi bo'lib, bunda noaniq talqini bilan bog'liq tushunchadir. Shu tariqa, bir tomondan, ta'lim sifati ta'lim muassasasi o'quv jarayonining turli jihatlarini tavsiflovchi ko'rsatkichlar to'plami sifatida ishlaydi: unga talabalar kompetensiyalarini rivojlantirishni ta'minlaydigan ta'lim mazmuni, o'qitish shakllari va usullari, moddiy-texnik baza, kadrlar tarkibi va boshqalar kiradi. Boshqa tomondan, oliy ta'lim sifati "ta'lim sifati" tushunchasidan kelib chiqqan holda, universitetlar sharoitlari, jarayonlari, natijalari sifatini o'z ichiga olgan umumiy ko'rsatkich sifatida belgilanadi. Shuning uchun sifatni boshqarishning vazifasi noaniqlik sharoitida an'anaviy barqaror pragmatik modeldan moslashuvchan boshqaruv tizimi tomon o'zgaradi.

Bunday sharoitda pedagogik sifatni boshqarish tizimi an'anaviy bo'la olmaydi, chunki har bir ta'lim faoliyati subyekti uchun maqbul natijaga erishish birinchi o'ringa chiqadi, bu muammoning innovatsion uslubiy regulyatsiyasini loyihalash zarurligini belgilaydi. Tadqiqotimizda biz fanlararo va ekspektatsiya yondashuvlarni bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash sifatini boshqarishning uslubiy asoslari sifatida ko'rib chiqamiz. Shunday qilib, fanlararo yondashuv sifat boshqaruvining chiziqli bo'lmasligi, beqarorligi, ochiqligi, dinamik ierarxiyasini qutirish imkoniyatini beradi[1]. Bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash biz tomonimizdan murakkab hodisa, o'quv jarayoni subyektlari faoliyatining individual traektoriyasining maydoni sifatida belgilangan ko'p komponentli to'plam sifatida qaraladi, ularning o'zaro ta'siri ta'lim mazmunini tashkiliy shakllar, ta'lim va o'qitish usullari hamda vositalari bilan ta'minlaydi. Ushbu elementlarning uyg'unligi ta'lim dasturlarini o'zlashtirish sifatini ta'minlaydigan universitetning fanlararo ta'lim muhitini tashkil etadi.

Ekspektatsiya yondashuvi nuqta nazaridan jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash sifatini pedagogik boshqarish o'quv jarayoni subyektining kasbiy faoliyatlaridagi ijtimoiy-madaniy o'zgartirish jarayoni sifatida qaraladi: ta'lim natijalarining diffuziyali kutilmalaridan bo'lajak kasbiy rolni o'zlashtirish bilan bog'liq moslashuvchan qadriyat-semantik tomonlarini aks ettiradi.

Shu jumladan ijtimoiy-madaniy jamiyatdagi o'zgarishlar pedagogik ta'lim tizimidagi prefigurativlik hodisasi bilan bog'liq. A.A.Beschasnaya fikricha

“Hayotning prefigurativ jihatlarini shiddatli o‘zgarishlar davrida, jamiyatda muvaffaqiyatli raqobatni ta’minlaydigan iqtisodiy jozibador (birinchi qarashda) innovatsiyalar keng miqyosda joriy etilganda dolzarbdir”[2]. Shunday qilib, zamonaviy talabalar raqamli muhit, ijtimoiy tarmoqlar va boshqalar tomonidan olingan noyob ijtimoiy-madaniy tajribaga ega. I.N.Kimning ta’kidlashicha aksariyat zamonaviy universitetlarda zamonaviy talabalar qanday shaxs sifatida qabul qilinishi kerakligi to‘g‘risida tushuncha yo‘q. A.A.Beschasnyaning ta’kidlashicha, “dunyodagi o‘zgarishlar dinamikasi postfigurativlikni prefigurativlikka, kattalar va bolalarni o‘rtasidagi yetakchi va ergashuvchi rollarini dinamik ravishda o‘zgartiradi”[2]. Binobarin, universitet o‘qituvchisining an’anaviy ma’noda “ijtimoiy roli” inqirozining boshlanishini hamda dolzarb ijtimoiy-madaniy tendentsiyalarga mos keladigan o‘qitish usullarini joriy etish zarurligini tan olish kerak. Ushbu muammoni hal qilish uchun, bir tomondan, bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashda raqamli muhitni rivojlantirish (elektron ta’limning masofaviy ta’lim shakli, smart-education) rag‘batlantiriladi, bu talabalar uchun masofadan turib bilim olishni, o‘qituvchilar va talabalarning o‘zaro fikr-mulohazalar almashinuvini ta’minlaydi. Boshqa tomondan, smart-education konseptsiyasi ta’limni individuallashtirish g‘oyasiga asoslanadi, bu faqat o‘qituvchi tomonidan ma’lum bir tinglovchiga qaratilgan kontent yaratish orqali amalga oshirilishi mumkin. V.P.Tixomirov “Ochiq ta’lim resurslarida erkin foydalanish mumkin bo‘lgan dunyo bo‘ylab tarqalgan kontent orqali interaktiv ta’lim muhitida moslashuvchan ta’lim”ni bir joyda qotib qolgan oliy ta’limga qarshi davo sifatida taqdim etadi[3]. Biroq, bilimlarni boshqarish nafaqat ta’lim mazmuni modullarini uyg‘unlashtirishni, balki “bilim” obyektlaridan foydalanishning maqsadga muvofiqligini uslubiy asoslashni ham o‘z ichiga oladi, chunki bo‘lajak pedagoglarni o‘qitish uchun tayyor repozitoriyalardan foydalanishning o‘zi yetarli emas.

“Prefigurativlik” hodisasini hisobga olgan holda, biz bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash amaliyotiga fanlararo ta’lim yo‘nalishlarini joriy etishni taklif qilamiz, bu ta’lim dasturiga yangi nigoh bilan qarash, uning materialidan moslashuvchan foydalanish imkoniyatini, bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislari uchun tanlov vaziyatlarini yaratish imkonini beradi[2]. Bundan tashqari, individual yo‘nalishga bunday yondashuv jarayonni ham, rivojlanish natijalarini ham optimallashtirish maqsadida talabalarni kuzatib borish (diagnostika va tuzatish) ni nazarda tutadi. Jismoniy tarbiya va sport oliy ta’lim muassasalari va metodikasi kafedralari jismoniy tarbiya va sport sohasidagi ta’lim resurslarining fanlararo ilmiy-tadqiqot laboratoriyasi negizida bo‘lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini amaliy yo‘naltirilgan o‘qitishning individual yo‘nalishlarini loyihalashni amalga oshirildi.

Individual ta'lim tizimi mohiyatan talabanning ta'lim dasturi bilan o'zaro aloqasi talaba uchun moslashishi, o'zgarishi mumkin bo'lgan potensial sifatida qaraladi. Shunga qaramay ta'lim dasturi doirasida qoladi, u tomonidan boshqariladi va tartibga solinadi. Ta'lim dasturi talabanning individual xususiyatlariga mos keladigan individual ta'lim yo'nalishini shakllantirish mexanizmlarining asosiy yo'nalishi va boshqaruvi bo'lib qoladi.

Bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash tizimi sifatida ta'lim dasturiga xos va mos yondashuvni ishlab chiqish ta'lim dasturlarini farqlash asosida yaratish bilan bog'liq. Ushbu tizimli yondashuvning asosiy g'oyalari quyidagilardan iborat. Yondashuv ta'lim dasturining mohiyatini kengaytiruvchi va ma'lum darajada sifat jihatidan yangi ma'noda ochib beruvchi usuldan foydalanadi. Ta'lim dasturlarining fanlararo bog'liqligi bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlashda kasbiy malaka talablariga muvofiq individual ta'lim traektoriyasini loyihalash, amalga oshirish orqali o'zgartirishga imkon beradi[1]. Ta'lim dasturi bu taraqqiyotni qo'llab-quvvatlagan holda, talabanning ta'limdagi rivojlanishi uchun zaruriy shart bo'lib xizmat qiladi. Shunday qilib, individual ta'lim yo'nalishi bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarining individual xususiyatlari va imkoniyatlarini, mavjud ta'lim ehtiyojlari va rivojlangan kompetensiyalarga muvofiq tanlashni aks ettiradi.

Bo'lajak pedagoglarni tayyorlashga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy-madaniy o'zgarish zamonaviy talabalarning madaniy, kognitiv va hissiy-ixtiyoriy rivojlanish darajasining o'zgarishi bilan bog'liq. I.N.Kim ta'kidlaganidek "hozirgi talabalar bolaligidanoq ekran madaniyati deb nomlangan madaniyat doirasida tarbiyalangan, shuning uchun ular ma'lumotni idrok etish uchun boshqa imkoniyatlarni o'zlashtirishgan, bu asosan o'qituvchilar o'zlashtirgan va ko'p jihatdan ishonishda davom etadigan usullardan sezilarli darajada farq qiladi"[4]. Bunday xususiyatlar sifatida biz "video vositalar yordamida" fikrlash, idrokning to'g'rligi, operativ xotiraning yetarli emasligini ta'kidlaymiz. Zamonaviy talabalar o'qish madaniyatini yo'qotib bormoqdalar, lekin "ko'rish madaniyati" ni yaxshi o'zlashtirdilar, yodlash usullariga ega emaslar, chunki material "shu yerda va hozirda" ular uchun ahamiyatga ega emas, ma'lumot yuklab olinishi, suratga olinishi va yodlash qonuniyatlari natijasida unutilishi mumkin.

Binobarin, "ta'lim sohasidagi salbiy jarayonlar natijasida biz fikrlash jarayonlari sifatini yo'qotamiz, buning natijasida esa yosh kadrlar kompetensiyalari darajasi oshmaydi"[4]. Shunday qilib, zamonaviy talabalarning psixologik kognitiv jarayonlari zamonaviy o'qitish metodikasini o'zgartirish va talabalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish samaradorligini oshirish uchun psixologlar tomonidan batafsil o'rganilishi kerak. Bundan tashqari, psixologik xususiyatlar sifatida talabalarning imtihon dasturiga kirmaydigan sohalarga bo'lgan qiziqish

darajasining pasayishi qayd etilishi kerak. Shunday qilib, rasm, musiqa va san'atning boshqa turlari talaba shaxsining proksimal rivojlanish zonasidan tashqarida bo'lib, natijada o'quvchining "madaniy qatlami" yo'qolib boradi. I.N.Kim oliy o'quv yurtida o'qishning psixologik sxemasini o'zgartirishni talab qiladi, oliy ta'lim tizimida asosiy shaxs talaba-a'lochi talaba bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Talaba shaxsini rivojlantirishning individual traektoriyasiga muvofiq o'quv kurslari, amaliyotlarni tashkil etish, ish bilan ta'minlash va martaba o'sishini kuzatish qurilishi kerak[4]. Faol talabani individual rivojlanishining traektoriyasiga muvofiq, o'quv kurslari, amaliyotlarni tashkil etish, ishga joylashish va martaba o'sishini kuzatish kerak.

Ushbu yondashuv pedagogik ta'lim sifatini oshirishni, ta'limning "o'rtacha" ko'rsatkichlaridan voz kechishni, talabalarning "madaniylik" darajasini oshirishni ta'minlaydi. V.N.Sulima ta'kidlaganidek, "oliy ma'lumot olish jarayoni, agar u oliy o'quv yurtida o'qish paytida talabalarni kasbiy tayyorlash jarayoni bilan bog'liq bo'lsa, samaraliroq bo'ladi. Oliy ta'limda o'qish vaqti insonning shaxsiy va kasbiy jihatdan shakllanishida eng muhim bosqichidir"[5]. Shuning uchun biz bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash jarayonida fanlararo o'qitish usullarini (masalan, "Insert" usuli, assotsiativ insho, "yorqin nuqta" usuli, nuqtali savollari usuli, pozitsion munozara va gipoteza usullari) joriy etamiz, bu nafaqat o'qituvchilarning kasbiy faoliyatini modellashtirishga imkon beradi, balki o'quv jarayonining amaliyotga yo'naltirilganligi va ijtimoiy-madaniy yo'nalishini kuchaytiradi.

Xulosa. Globallashuv sharoitida bo'lajak jismoniy tarbiya mutaxassislarini tayyorlash va ularning kasbiy kompetentlik sifatlarini rivojlantirish yo'llarini hamda o'zgarishlarni tahlil qilish natijalariga ko'ra, hozirgi bosqichda mamlakatimizning oliy ta'lim tizimi hozirgi vaqtda kadrlar ehtiyojlarini ta'minlashi, jamiyatning barcha segmentlarida uning intellektual mustaqilligini kafolatlashi va dunyodagi dolzarb ijtimoiy vaziyat muammolariga javob berishi kerak degan xulosaga keldik.

Adabiyotlar:

1. Мокий В. С., Лукьянова Т. А. От дисциплинарности к трансдисциплинарности в понятиях и определениях [Электронный ресурс] // Universum: Общественные науки: электрон. научн. журн. 2016. № 7 (25).
2. Бесчасная А. А. Исследование префигуративных аспектов современного детства [Электронный ресурс] // Вестник Санкт-Петербургского университета. Социология. 2019. Т. 12. Вып. 4. С. 297–316.
3. Тихомирова В. П. Мир на пути SMART EDUCATION. Новые возможности для развития // Открытое образование. 2011. № 3. С. 22–28.
4. Ким И. Н. Студент и преподаватель в фокусе перемен // Высшее образование в России. 2017. № 7. С.14–22.
5. Сулима В. Н. Личностно-профессиональное развитие студентов в период обучения в высшем учебном заведении // Вестник Костромского государственного университета. Серия : Педагогика. Психология. Соционика. 2017. № 5. С. 74–78.